

Lietuvos Respublikos Seimo švietimo ir mokslo komitetui

sviemkkt@lrs.lt

Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komitetui

zmteiskt@lrs.lt

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministrei Jurgitai Šiugždinieni

ministre@smm.lt

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierei Editai Žiobienei

vtaki@vtaki.lt

Siunčiama tik el. būdu

Atsakyti prašome el. paštu: info@lchr.lt

Dėl migrantų vaikų emocinių ir ugdymosi poreikių užtikrinimo

2021-10-08

Vilnius

Spalio 10 d. minima Pasaulinė psichikos sveikatos diena. Žmogaus teisių apsaugos srityje dirbančios organizacijos atkreipia dėmesį, kad institucijoms ir visuomenei žinoma, jog pandemijos laikotarpiu smarkiai suprastėjo vaikų psichikos sveikata, tačiau pasigendama dėmesio į Lietuvą atvykusių migrantų vaikų emocinės gerovės užtikrinimui. Remiantis oficialiais duomenimis, nuo 2021-01-01 Lietuvoje aptikta 4,154 neteisėtai sieną kirtusių migrantų, iš kurių 1071 (26 proc.) yra nepilnamečiai¹. Šie vaikai Lietuvoje gyvena panašiomis į karantiną sąlygomis – uždaroje, saugomose teritorijose, be galimybės laisvai judėti ir įsiliesti į vietos bendruomenę. Šalyje kilusi migracijos krizė kelia abejonių ne tik dėl migrantų grupių saugumo užtikrinimo bei poreikių patenkinimo, tačiau ir dėl tinkamo nepilnamečių asmenų švietimo bei jų emocinės būklės.

Žmogaus teisių organizacijos ypač reiškia susirūpinimą dėl spalio pradžioje pradėto nepilnamečių migrantų švietimo, kuris vykdomas ne tam pritaikytose švietimo įstaigose, bet laikino sulaikymo vietose. Tokiomis sąlygomis vaikai ir jaunuoliai ne tik patiria panašias į sulaikymą sąlygas, tačiau negali žaisti, bendrauti su vietos vaikais, visokeriopai lavinti savo

¹ Duomenų teikėjas: Valstybės sienos apsaugos tarnyba (VSAT):

<https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>.

asmenybes ir užsitikrinti galimybes integruotis į Lietuvos visuomenę ateityje. Žmogaus teisių srityje dirbančios organizacijos prašo atkreipti dėmesį į galimą ilgalaikę žalą vaikų ir jaunuolių psichikos sveikatai, žmogaus teisių pažeidimus bei užtikrinti vaikų poreikius atitinkantį ugdymosi procesą.

Lietuvos nacionalinis teisinis reglamentavimas užtikrina nepilnamečių migrantų teisę į mokymąsi: vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymu dėl užsieniečių teisinės padėties (toliau – UTPI), teisę mokytis pagal bendrojo ugdymo arba profesinio mokymo programą (programas) turi tiek nelydimi nepilnamečiai (neatsižvelgiant į jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą), tiek ir nepilnamečiai prieglobsčio prašytojai. Tokia teisė turi būti užtikrinama nedelsiant ir ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo prašymo suteikti prieglobstį pateikimo dienos.

2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, numato, jog nepilnamečiams prašytojų vaikams bei nepilnamečiams prašytojams valstybės narės turi suteikti galimybę naudotis švietimo sistema panašiomis sąlygomis kaip ir savo piliečiams iki tol, kol jiems arba jų tėvams bus realiai pritaikyta išsiuntimo priemonė. Pagal ES teisę toks mokymas gali būti vykdomas apgyvendinimo centruose. Vis dėlto žmogaus teisių organizacijos atkreipia dėmesį, jog šiuo metu pasirinktas būdas – vaikus mokytį migrantų stovyklose – gali neatitikti geriausių vaiko interesų principo, kuris įtvirtintas 1989 m. Vaiko teisių konvencijoje.

Vaikų ir paauglių švietimas yra viena iš svarbiausių struktūrinės integracijos sričių – nepilnamečiai migrantai turi ypatingų socialinių ir emocinių poreikių, kuriuos gali padėti atliepti kokybiškas išsilavinimas. Jaunų asmenų įtraukimas į bendrą ugdymo procesą, nepaisant to, ar jų prieglobsčio prašymas bus patvirtintas, teigiamai veikia emocinę nepilnamečių būklę, kuriai šiuo metu neigiamą įtaką daro stresas, prastos gyvenimo sąlygos, per mažas užimtumas.

Mokslininkų teigimu, nors migrantų švietimas trumpalaikėje perspektyvoje gali kainuoti daugiau nei įprastai, ilginiui tai yra socialinė investicija.² Atsižvelgiant į tai, kad kai kurie prieglobsčio prašytojai ilginiui grįš į savo kilmės šalis, ES šalyse įgytas išsilavinimas ir įgūdžiai yra priemonės, kurias jie galės pritaikyti, užsitikrinant saugesnę ateitį savo kilmės šalyse. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad dalis nepilnamečių liks Lietuvoje – jų tėvams ar globėjams bus suteiktas prieglobstis arba šie asmenys bus natūralizuoti, nepavykstant jų grąžinti į kilmės šalis – pirmieji gyvenimo metai Lietuvoje ypač svarbūs nepilnamečių galimybei visavertiškai integruotis ir tapti pilnaverčiais visuomenės nariais ateityje.

Norvegijoje atliktas tyrimas atskleidė, jog migrantų vaikai susiduria su rimtomis psichikos sveikatos problemomis, tokiomis kaip potrauminio streso sutrikimas, depresija, nerimas,

² Bonin, H. (2017). 'Education of migrants: A social investment', European expert network on economics of education (EENEE policy brief 3/2017). <http://www.eenee.de/eeneeHome/EENEE/Policy-Briefs.html>.

miego sutrikimai, elgesio problemos.³ 2018 m. Graikijoje „Gydytojai be sienų“ (pranc. *Medecins sans frontieres*) atlikto tyrimo duomenimis, beveik ketvirtis migrantų stovyklose gyvenusių vaikų (18 iš 74) stebėjimo metu žalojo save, mėgino nusižudyti arba galvojo apie tai. Kiti vaikai kentėjo nuo panikos atakų, nerimo, agresijos priepuolių, nuolat sapnavo košmarus arba liovėsi kalbėje.⁴ Dėl šios priežasties itin svarbu įtraukti vaikus į bendrąjį ugdymosi procesą, sutelkiant dėmesį į įtraukties, priėmimo ir pagarbos palaikymą, kas padėtų jauniems migrantams bent trumpam iškelti iš migrantų stovyklų, praplėsti socialinius ryšius bei prasiblaškyti. Be to, ugdymas bendrose mokyklose praplėstų vaikų ir jaunuolių akiratį, leidžiant pažinti save ir aplinkinį pasaulį, o tinkamas ugdymas suteiktų žinių ir įgūdžių.

Pažymėtina, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse įpareigoja užtikrinti sulaikytiems nepilnamečiams galimybę užsiimti laisvalaikio veikla, įskaitant pagal jų amžių tinkamus žaidimus ir pramogas, ir turi teisę į švietimą, atsižvelgiant į jų buvimo trukmę. Atkreiptinas dėmesys, jog dėl ribotos erdvės kai kuriose apgyvendinimo vietose vaikai neturi galimybės į tinkamą ir jų poreikius atitinkantį laisvalaikį, kas pagrindžia būtinybę įtraukti migrantų vaikus į formalųjį ugdymą bei integruoti į vietos bendruomenes.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog visi vaikai – tiek prieglobsčio prašytojai, tiek Lietuvos piliečiai – turi fundamentalią teisę į mokslą. Mokykla – svarbi vieta ne tik akademiniams gebėjimams, bet ir socializacijai, psichikos sveikatai ir gerovei, todėl svarbu įtraukti vaikus į ugdymo procesą bei užtikrinti jo tęstinumą.

Būtina pabrėžti ir nelydimų nepilnamečių pažeidžiamumą bei saugumo užtikrinimą. Įvairūs tyrimai atskleidžia, jog kasmet Europos Sąjungoje dingsta dešimtys tūkstančių nelydimų nepilnamečių, kurių dalis patenka į prekybos žmonėmis tinklus.⁵ Svarbu užtikrinti nelydimų nepilnamečių galimybę mokytis kartu su kitais migrantų vaikais bendrojo ugdymo mokyklose, į kurias juos galėtų palydėti socialiniai darbuotojai, specialistai arba pavėžėti specialus transportas, užtikrinant tokių asmenų saugumą, o kartu ir emocinę gerovę bei psichikos sveikatą.

Atsižvelgiant į tai, jog daugelis nepilnamečių ilgą laiką praleido be švietimo ar neformalaus ugdymo, į tai, jog migrantų vaikams ir jaunuoliams, palyginti su kitomis grupėmis, gali būti sunkiau gauti išsilavinimą, o jų emocinė būklė yra itin suprastėjusi dėl streso, patirtų traumų bei nepakankamo poreikių bei saugumo užtikrinimo, prašome:

- 1) užtikrinti, kad nepilnamečiai migrantai galėtų lankyti bendrojo ugdymo mokyklas, taip integruojant juos į visuomenę bei padedant pagerinti emocinę būklę bei psichikos sveikatą;

³ Lemonjava N., Antia K., Lobjanidze M., Lobjanidze T. (2020). ‘Mental health status of refugee children’. *European Journal of Public Health*, Volume 30, Issue Supplement_5, September 2020.

⁴ <https://www.msf.org/child-refugees-lesbos-are-increasingly-self-harming-and-attempting-suicide>

⁵ EUCPN (2020). *Unaccompanied minors at risk: preventing child trafficking*. Brussels: EUCPN.

- 2) užtikrinti tinkamą ir prieinamą psichologinę pagalbą vaikams ir jaunuoliams;
- 3) vengti nepilnamečių migrantų segregacijos bei izoliacijos, kas dar labiau skatina šių asmenų atskirtį bei žalą psichikos sveikatai.

Pagarbiai

Kreipimąsi inicijavo Žmogaus teisių organizacijų koalicija, kurią sudaro šios organizacijos:

VšĮ Diversity Development Group
Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė
Lietuvos žmogaus teisių centras
VšĮ Lygių galimybių plėtros centras
Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL
VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“
VšĮ Romų visuomenės centras
Tolerantiško Jaunimo Asociacija
Žmogaus teisių stebėjimo institutas.

Kreipimąsi palaiko NVO koalicija „Už vaiko teises“, kurią sudaro šios organizacijos:

Labdaros ir paramos fondas „SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija“
VšĮ „Paramos vaikams centras“
Žmogaus teisių stebėjimo institutas
VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“
VšĮ „Vaikų linija“
Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“
Asociacija „Nacionalinis aktyvių mamų sambūris“
Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“
VšĮ „Šeimos santykių institutas“
Asociacija „Lietuvos negalios organizacijų forumas“
VšĮ „Vaiko labui“
Lietuvos autizmo asociacija „Lietaus vaikai“
„Žiburio“ labdaros ir paramos fondas
Lietuvos psichologų sąjunga
Lietuvos žmogaus teisių centras
VšĮ „Asmenybės brandos centras“
VšĮ „Savanoriai vaikams“
UNICEF Lietuva